

Наталія ЛІСОВА,

проректор з питань зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», доктор педагогічних наук;

Наталія ЛОБЕНКО,

методист лабораторії-центру зовнішнього незалежного оцінювання та моніторингу якості освіти комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ДІАГНОСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОЇ ГРАМОТНОСТІ УЧНІВ — ОСНОВА УСПІШНОГО НАВЧАННЯ В НУШ

Нині учні стикаються з великою кількістю різноформатних текстів, часто неналежно відредагованих. Без сформованої читацької грамотності вони стають вразливими до маніпуляцій, дезінформації та поверхового розуміння складних питань. Саме тому розвиток читацької грамотності у школі набуває особливої актуальності. Це не просто питання академічного розвитку, а запорука формування вдумливого читача або читачки, свідомого, відповідального та компетентного громадянина, здатного критично мислити і вчитися, ефективно комунікувати, ухвалювати обґрунтовані рішення та успішно функціонувати в інформаційному суспільстві, що постійно змінюється.

Варто зауважити, що зараз учнівство тяжіє до споживання короткої інформації, що ускладнює глибоке розуміння текстів, знижує здатність до аналізу й тривалого зосередження. З огляду на це, педагоги та батьки дедалі частіше висловлюють занепокоєння через різке зниження інтересу дітей до читання, що справді має негативні наслідки. *Про що й свідчать результати міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022, де показано значне зниження рівня читацької грамотності 15-річних підлітків України: учасники демонструють недостатньо розвинені навички роботи з текстом, не вміють розрізнити причиново-наслідкові зв'язки, визначити мету тексту, інтерпретувати та оцінювати прочитане.* До слова, результати II етапу загальнодержавного моніторингового дослідження якості освіти у закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану, проведеного в травні 2024 року, теж засвідчили, що учнівство менш успішно впоралося із завданнями когнітивних вимірів «Застосування» і «Міркування», які передбачали застосування вміння читати з розумінням (прочитати текст і визначити його мету, зробити висновки абощо).

Отримані дані досліджень указують на наявність певних проблем з формування читацької грамотності (або ж умінь читати з розумінням, як подано в Законі України «Про освіту» та Державних стандартах початкової і базової освіти), *що є важливим сигналом як для освітян, так і всього суспільства.* Недостатній рівень розуміння прочитаного не тільки ускладнює навчання, а й ставить під загрозу майбутні можливості молоді, їхню здатність успішно орієнтуватися в сучасному інформаційному просторі. Таким чином, розвиток читацької грамотності здобувачів освіти, зокрема базової, *потребує узгоджених дій та дієвих підходів на всіх етапах освітнього процесу.*

Розвиток читацької грамотності учнів — це загальний процес, що потребує підготовки та систематичного й цілеспрямованого підходу педагога. Уважаємо, що, крім роботи із завданнями, не менш важливим є відстеження поступу кожного учня / учениці щодо динаміки розвитку їх умінь читати з розумінням. Власне, саме у цьому ми вбачаємо ключ до успішного розвитку читацької грамотності здобувачів освіти. З огляду на це, пропонуємо педагогам **комплексний підхід із взаємопов'язаних п'яти етапів**, які системно та всебічно сприятимуть розвитку грамотності учнів протягом навчального року, перетворюючи здобувачів освіти на вдумливих та зацікавлених читачів, що здатні критично мислити. Цей підхід можна реалізувати для учнів на початку навчального року в будь-якому класі.

1. Діагностика на початку навчального року (перші тижні вересня)

1. *Спостерігайте за читацькою поведінкою.* У перші дні навчання важливо спостерігати за тим, як учні читають підручники, додаткові матеріали, як реагують на завдання, пов'язані з текстом.

2. *Проводьте невеликі діагностичні роботи.* Для цього доцільно підібрати короткий текст і розробити до нього нескладні запитання, що стосуються змісту, основної думки, а також умінь знаходити конкретну інформацію. Радимо обирати саме інформаційний чи рекламний медіатекст будь-якої актуальної тематики, оскільки художні тексти є більш традиційними для освітнього процесу. Крім того, важливо підбирати матеріали, які мають чітку виховну мету. Це дозволить учням не тільки аналізувати текст, а й перейматися його змістом, осмислюючи закладені в ньому цінності, моральні принципи та життєві уроки. Такий підхід сприяє гармонійному розвитку особистості та формуванню критичного мислення, що виходить за межі простого розбору інформації.

Крім того, з метою цілісного розуміння читацького досвіду учнів рекомендуємо організувати й провести анкетування щодо їх інтересів. Наприклад, про улюблені книги здобувачів освіти, жанри, як часто вони читають / не читають поза школою, що їм подобається та не подобається в читанні абощо. Це допоможе вчителю краще зрозуміти їхню мотивацію та читацький досвід.

3. *Проаналізуйте результати.* Після цього ретельно проаналізуйте результати спостережень, діагностичних завдань та анкетувань, щоб визначити загальний рівень читацької грамотності класу та виявити учнів, які потребують особливої підтримки.

II. Планування та інтеграція розвитку читацької грамотності в освітній процес (вересень – травень)

1. Визначайте мету на навчальний рік.

Сформулюйте конкретну та вимірювану цілі щодо розвитку читацької грамотності для всього класу та для окремих учнів (за потреби).

2. Плануйте уроки з урахуванням розвитку читацької грамотності.

Під час викладання предметів мовно-літературної освітньої галузі систематично підбирайте тексти різних жанрів і стилів, навчайте стратегій активного читання (передбачення, запитання до тексту, поведінки героїв, виділення головного, складання плану (нотаток), переказ, аналіз образів, прогнозування тощо), розвивайте критичне мислення шляхом обговорення прочитаного та заохочуйте учнів до висловлення власної думки.

На уроках інших предметів використовуйте інтегровані завдання, що потребують розуміння текстів (у підручниках, додаткових матеріалах, графіках, таблицях, схемах). Наприклад, на історії — аналіз історичних документів, на географії — розуміння наукових описів, на математиці — розв'язування текстових задач з розумінням умови або щого.

Приклади подібних завдань розміщено на сайті Інтернет-школи "Навчально-методичний супровід внутрішньої системи забезпечення якості освіти":

- URL: <https://drive.google.com/file/d/...>
- URL: <https://monitoringck.com.ua/testy/testy-ukrainska-mova/#chytatska-hramotnist-test>

• Також рекомендуємо використовувати завдання для розвитку компетентностей учнів за зразком міжнародного дослідження PISA. Збірники завдань для розвитку читацької грамотності за лінками:

- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-chytatskoi-hramotnosti-uchniv-chastyna-2/>
- URL: <https://undip.org.ua/library/yevropeyska-yakist-navchannya-dlya-krashchoyi-uspishnosti-uchniv/>
- URL: https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/PISA_Reading.pdf

• Збірники завдань для розвитку природничо-наукової компетентності учнів за лінками:

- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-prirodnycho-naukovoї-kompetentnosti-uchniv-u-formati-pisa/>
- URL: https://kristti.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/Science_PISA_UKR.pdf

• Збірники завдань для розвитку математичної компетентності учнів за лінками:

- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-matematychnoi-kompetentnosti-uchniv-u-formati-pisa/>
- URL: <https://undip.org.ua/library/zbirnyk-zavdan-dlia-rozvytku-matematychnoi-kompetentnosti-uchniv-u-formati-pisa-chastyna-1/>

3. Використовуйте різноманітні методи та прийоми

Під час роботи над прочитаним використовуйте різноманітні методи, що передбачають активне опрацювання текстів, наприклад дискусії, рольові ігри, роботу в групах, проєктну діяльність, дискусії, дебати, інтерв'ю, «Подвійний щоденник», «Піраміда» і подібні. Також створення ментальних карт, схем, таблиць допоможе учням краще зрозуміти та запам'ятати текстову інформацію.

Пропонуємо зразок запитань / завдань, які можна використовувати під час взаємодії з текстом:

- 1) Висловіть припущення про достовірність, потрібність і пізнавальну цінність інформації, поданої в тексті.
- 2) У яких життєвих ситуаціях вам можуть знадобитися відомості, наведені в тексті?
- 3) Спрогнозуйте за назвою, про що йтиметься в тексті.

4) Що об'єднує тексти — тема, основна думка, мета? Поясніть свою думку. Сформулюйте одним реченням, до чого спонукає кожен текст.

5) Наведіть власні аргументи для обґрунтування тези, проілюструйте їх прикладами з тексту.

6) Прочитайте текст, поміркуйте над його змістом. Розгляньте ілюстрацію. Знайдіть у мережі Інтернет додаткову інформацію про це.

7) Визначте адресата тексту.

8) Висловіть власне ставлення до інформації, переданої в тексті.

9) Схарактеризуйте невербальні засоби, використані в тексті.

10) Оцініть твердження тексту, ґрунтуючись на власних моральних цінностях (естетичних уявленнях) тощо.

4. Використовуйте стратегії розвитку критичного мислення

Щоб розвинути в учнів уміння мислити самостійно та відповідально, навчайте їх ставити під сумнів інформацію, аналізувати джерела, виявляти маніпуляції в тесті, робити власні висновки. Це сприятиме вихованню свідомих особистостей, які вміють критично мислити й здатні орієнтуватися у складному інформаційному просторі.

Зауважимо, що активне використання вищезазначених методів та різноманітних форм роботи сприятиме розвитку, на наш погляд, важливої комунікативної компетентності, позаяк учні під час обговорення, обміну думками систематично працюватимуть над збагаченням свого словникового запасу (пояснення слів у контексті, підбір синонімів та антонімів, побудова речень). До слова, постійний контакт з якісними текстами, художніми, науково-популярними, публіцистичними, розвиває в читача естетичне сприйняття мови, її образності, ритму. Це формує «мовне чуття», яке допомагає інтуїтивно розуміти відтінки значень, авторський задум та емоційну складову тексту.

Не менш важливо під час освітньому процесу залучати електронні ресурси, освітні платформи, онлайн-бібліотеки для розширення доступу до цікавих текстів та інтерактивних завдань. Це розширює кругозір здобувачів і дозволяє поглиблювати знання в тих галузях, які їх дійсно цікавлять.

III. Створення сприятливого читацького середовища (протягом року)

1. **Організуйте читацький куточок у класі.** Створіть затишне місце з різноманітними книжками, журналами, де учні зможуть вільно обирати літературу для читання під час перерв або у вільний час. На наш погляд, такий читацький куточок сприяє формуванню культури читання в класі. Він може стати місцем, де учні обмінюються враженнями від прочитаного, рекомундують книжки один одному, обговорюють сюжети та персонажів. Така взаємодія поглиблює розуміння текстів, розвиває навички аналізу та критичного мислення, а також показує, що читання може бути соціальним і цікавим заняттям.

2. **Заохочуйте здобувачів освіти до позакласного читання.** Рекомендуйте учням цікаві історії або ж заохочуйте самостійно обирати книжки, таким чином вони орієнтуватимуться у книжковому просторі, формуватимуть власні читацькі інтереси. Це виховує активного, а не пасивного читача, який свідомо підходить до вибору та осмислення текстів. Під час позакласного читання набуті на уроках читацькі навички відшліфовуються, закріплюються і удосконалюються.

3. **Співпрацюйте зі шкільною бібліотекою.** Запрошуйте бібліотекаря на уроки для презентації нових книг або проведення тематичних заходів, це сприятиме інтегруванню читання в різні навчальні предмети та зробить його більш осмисленим і цілеспрямованим.

4. **Залучайте батьків.** Активна участь батьків у розвитку читацької грамотності учнів має фундаментальне значення. Вони повинні усвідомлювати, що в сучасному світі, незалежно від обраної їхньою дитиною в майбутньому професії, вміння швидко опрацювати інформацію, розуміти складні документи та чітко викладати свої думки є безцінним. Тож батькам варто створювати вдома такі умови, щоб діти активно взаємодіяли з книгою. А співпраця батьків та закладу освіти сприятиме створенню умов для розвитку читацьких навичок та формування читацької культури учнівства.

IV. Моніторинг та оцінювання прогресу (протягом року)

1. **Регулярно спостерігайте за читацькою діяльністю учнів.** Звертайте увагу на активність здобувачів освіти під час роботи з текстами на уроках та в позаурочний час, на їх участь в обговореннях та якість виконання завдань, пов'язаних з читанням. З огляду на отриману інформацію, ви можете коригувати свої методи навчання. Власне, ваші спостереження стануть основою для конкретного та дієвого зворотного зв'язку як для учнів, так і для їхніх батьків.

2. **Здійснюйте поточні діагностичні роботи.** Періодично пропонуйте невеликі завдання на розуміння прочитаного для відстеження динаміки розвитку читацької грамотності учнів. Такий підхід сприяє постійному вдосконаленню методики викладання та, зрештою, веде до якісного розвитку читацької грамотності кожного учня.

3. **Аналізуйте письмові роботи учнів.** Звертайте увагу на те, як учні використовують інформацію з прочитаних текстів у своїх письмових роботах, чи вміють формувати власні думки, чи логічно викладають матеріал. Такі завдання (особливо ті, що вимагають аналізу, порівняння, аргументації) показують, чи здатен учень вийти за межі буквального сприйняття тексту.

4. **Надайте зворотний зв'язок.** Надайте учням індивідуальний зворотний зв'язок щодо їхніх досягнень у розвитку читацької грамотності. Це допомагає їм розуміти свої помилки не як невдачу, а як можливість для навчання та вдосконалення. У такому разі учні вчать самостійно аналізувати свою роботу, ставити собі питання та шукати шляхи вирішення проблем, що виникли під час читання. До того ж зворотний зв'язок дозволяє адаптувати подальші завдання та рекомендації до індивідуальних потреб кожного учня, забезпечуючи максимальну ефективність навчання.

V. Підсумкове оцінювання та рефлексія (кінець навчального року)

1. **Проведіть підсумкове діагностичне тестування.** Це ключовий етап, що дає змогу отримати об'єктивну та цілісну картину сформованості ключових читацьких компетенцій. На відміну від поточних діагностик, підсумковий тест дозволяє оцінити динаміку розвитку читацької грамотності учнів за весь навчальний рік та дає змогу побачити, наскільки успішно були засвоєні різні аспекти читацької діяльності: від розуміння буквального змісту до критичного аналізу та інтерпретації тексту. Також він є важливим показником ефективності застосованих навчальних методик та дидактичних матеріалів. Його результати можуть стати підставою для внесення коректив у планування етапів навчання на наступний рік.

Для підсумкового тесту запропонуйте учням комплексне завдання, що включатиме читання текстів різних типів та виконання завдань на розуміння, інтерпретацію та оцінювання прочитаного. Використайте, наприклад, цікаві та актуальні художні, публіцистичні або науково-популярні тексти з інструкціями, таблицями, графіками, рекламними оголошеннями тощо. Це дасть

змогу оцінити здатність учнів працювати з різними форматами інформації.

Завдання мають перевіряти **всі когнітивні читацькі процеси** (від найпростіших до найскладніших: знаходження інформації (пошук у тексті конкретної позиції, думки, даних; знаходження в тексті визначень слів чи фраз; з'ясування часу, місця, обставин подій; визначення теми чи ідеї, якщо вони виражені явно; вибір із-поміж кількох наявних репрезентацій потрібної графічної, табличної чи в інший спосіб поданої інформації);

- формулювання простих висновків (установлення того, як одна дія / подія спричинила іншу або пов'язана з нею; пояснення дій чи вчинків персонажа; пояснення взаємин між персонажами; виявлення частини тексту, яка може стати в пригоді для розв'язання якогось завдання);

- інтерпретування й узагальнення (інтегрування) інформації (поєднання кількох фрагментів інформації для формулювання неочевидних висновків; порівняння й протиставлення текстової інформації; визначення теми або мети частини чи всього тексту; інтерпретування, як інформація в тексті може бути застосована в реальному житті; з'ясування «настрою» уривку чи тексту);

- аналізування та оцінювання змісту й форми тексту (оцінювання того, чи дійсно події могли відбуватися в реальному житті, чи відображає заголовок основну думку тексту; визначення повноти та ясності інформації в тексті; чи могли б аргументи автора вплинути на думки і вчинки людини тощо).

- До тесту необхідно розробити детальні критерії оцінювання для кожного типу завдань, особливо для завдань з розгорнутими відповідями. Це забезпечить об'єктивність та прозорість оцінки.

- Наприклад, зразок подібного тесту для учнів 9 класу подано за покликанням: <https://docs.google.com/document/d/116Gq31NYFyhP9yvXGxFAQ6neKHrj7PQH4/edit?pli=1>

2. **Проаналізуйте прогрес учнів.** Порівняйте результати підсумкової діагностики з початковими даними, щоб оцінити поступ кожного учня та класу в цілому. Таким чином ви побачите, які аспекти читацької грамотності (розуміння, аналіз, інтерпретація, критична оцінка) покращилися найбільше, а які все ще потребують уваги. Це дає вам змогу планувати подальшу індивідуальну роботу.

3. **Здійсніть саморефлексію.** Проаналізуйте свою роботу протягом року, визначте успішні стратегії та ті, які потребують коригування на наступний навчальний рік.

Переконані, що системний та цілеспрямований підхід до розвитку читацької грамотності здобувачів загальної середньої освіти протягом навчального року дасть позитивні результати та допоможе їм стати впевненими та компетентними читачами, які успішно реалізують себе в житті.

Отже, система загальної середньої освіти потребує дослідження грамотності читання, яке є **фундаментом** для успішного навчання учнів з різних предметів. Практика показала, що ті учні, які володіють високим рівнем читацької грамотності, можуть ефективно засвоювати навчальний матеріал з математики, історії, природничих наук та інших предметів. По-перше, вони здатні самостійно шукати, аналізувати та синтезувати інформацію. По-друге, у світі розвитку інформаційних технологій та постійних змін необхідне вміння швидко орієнтуватися в потоках інформації, критично її оцінювати та використовувати для вирішення повсякденних завдань, тому це вміння є життєво необхідним для випускників. По-третє, систематичне дослідження грамотності читання дозволяє педагогічним працівникам **оцінити ефективність освітніх програм та методик формування компетентностей**. Діагностика, аналіз даних про рівень читацької грамотності учнів дає вчителю можливість виявити сильні та слабкі сторони освітнього

процесу, а також своєчасно коригувати навчальні методи викладання. А це сприяє підвищенню якості освіти загалом, бо своєчасне виявлення проблем з читацької грамотності на ранніх етапах дає змогу вчителю надати потрібну допомогу учням, розробити індивідуальні стратегії підтримки та корекції, запобігаючи накопиченню прогалин у їх знаннях та подальшим академічним труднощам.

Крім того, дослідження грамотності читання сприяє **розвитку культури читання** та формуванню любові до книги. Адже коли учні зрозуміють цінність читання як джерела знань та задоволення, вони будуть більш мотивовані до читання, що позитивно вплине на їхній особистісний розвиток.

Ураховуючи ці аспекти, стає очевидним, що дослідження грамотності читання з використанням комплексного підходу, рекомендованого нами, є не просто академічним інтересом, а життєво

важливим складником для забезпечення якісної та конкурентоспроможної системи загальної середньої освіти в Україні, позаяк розвинена читацька грамотність є **ключовою компетенцією для життя в сучасному трансформаційному світі**.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ І РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. PISA: читацька грамотність. URL: <https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2019/09/PISA-Reading.pdf>
2. Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022. URL: https://pisa.testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/PISA-2022_Nacjonalnyi-zvit_povnyi.pdf
3. Панченко А. Дидактичні стратегії критичного читання. URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/1125/>

Галина САВИЦЬКА,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»;

Тамара БОРОДАЙ,

методист лабораторії гуманітарних дисциплін комунального навчального закладу «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради»

ІНШОМОВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ ДО НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У XXI столітті іншомовна освіта набуває особливого значення як один із головних чинників інтеграції особистості у глобалізований світ. Сучасне суспільство потребує людей, здатних ефективно спілкуватися у багатомовному й багатокультурному середовищі, критично мислити, швидко адаптуватися до змін, взаємодіяти з представниками різних культур. Саме тому вивчення іноземних мов у закладах загальної середньої освіти виходить за межі предмета і стає потужним інструментом формування компетентностей, необхідних для життя й успішної самореалізації.

Шкільна іншомовна освіта виконує низку важливих функцій. *По-перше*, вона забезпечує доступ до світових знань, культурних надбань, інноваційних ідей та інформаційних ресурсів. Володіння іноземною мовою відкриває шлях до освіти за кордоном, участі у міжнародних програмах, розвитку кар'єри в різних галузях — від бізнесу до науки й технологій.

По-друге, іншомовна освіта сприяє формуванню особистості учня як свідомого громадянина світу, здатного до міжкультурного діалогу, толерантного спілкування та критичного осмислення реальності. Через вивчення мови діти пізнають інші культури, розширюють світогляд, вчаться поважати різноманіття думок і стилів життя.

По-третє, навчання іноземної мови розвиває когнітивні та соціальні навички: пам'ять, логіку, увагу,

вміння працювати в команді, презентувати власну думку, знаходити компроміси.

Усе це робить учнів більш підготовленими до викликів майбутнього.

У контексті Нової української школи іншомовна освіта відіграє ключову роль у реалізації діяльнісного підходу, сприяє формуванню життєвих навичок, самостійності й відповідальності учнів. Залучення міжнародного досвіду, інтерактивних методів, цифрових технологій та партнерських програм із закордонними установами лише підсилює ефективність цього процесу.

Реформування системи іншомовної освіти України орієнтується на європейські стандарти, викладання іноземних мов відбувається відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти. Знання іноземних мов стало необхідністю для нових поколінь українців — не лише з практичного погляду, а й як засіб інтеграції до європейського культурного та освітнього простору.

Україна визначила євроінтеграцію як стратегічний курс державної політики. Прагнення стати повноправним членом Європейського Союзу потребує не лише відповідності політичним і економічним критеріям, а й гармонізації у сфері освіти, зокрема мовної. Одним із ключових стандартів освітньої політики ЄС є **багатомовність** — уміння громадян